

УДК 378.014:659.4

Коржова Тетяна Василівна,
здобувач кафедри зв'язків з громадськістю і журналістики
Київського національного університету культури і мистецтв
ua.kiev.tania@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-1292-3158>

ПРОБЛЕМИ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПІДГОТОВКИ СПЕЦІАЛІСТІВ ІЗ ЗВ'ЯЗКІВ З ГРОМАДСЬКІСТЮ В СИСТЕМІ ВИЩОЇ ШКОЛИ УКРАЇНИ

Мета статті – розгляд проблем, пов'язаних нормативно-правовим забезпеченням підготовки PR-фахівців в системі вищої школи України на сучасному етапі. **Методологія дослідження.** Робота з обраним матеріалом ґрунтувалася на загальнонаукових методах аналізу і синтезу, порівняння та узагальнення. Під час викладу основного змісту статті також застосовувалися описовий і системно-структурний методи та нормативно-правовий підхід, який дозволив виявити необхідний рівень проблематизації даного питання. **Наукова новизна.** У пропонуваній статті обґрунтовується положення, що майбутнє зв'язків з громадськістю в Україні можливе не лише на засадах компетентнісного підходу, але й на інтегративному фундаменті «освіта-наука-інновації-ринок», що забезпечить умови для розробки сучасних стандартів і впровадження відповідних систем управління якістю PR-освіти. **Висновки.** Незважаючи на наявне нормативно-правове забезпечення навчального процесу в закладах вищої освіти України, його недостатньо, як для підготовки висококласних фахівців у цій сфері, так і для розвитку PR-галузі загалом, і тому виникає потреба у додатковій роботі в цьому напрямку.

Ключові слова: зв'язки з громадськістю, вища школа, заклади вищої освіти, нормативно-правове забезпечення, освітні стандарти, управління якістю освіти

Коржова Татьяна Васильевна,
соискатель кафедры связей с общественностью и журналистики
Киевского национального университета культуры и искусств

ПРОБЛЕМЫ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ ПОДГОТОВКИ СПЕЦИАЛИСТОВ ПО СВЯЗЯМ С ОБЩЕСТВЕННОСТЬЮ В СИСТЕМЕ ВЫСШЕЙ ШКОЛЫ УКРАИНЫ

Цель статьи – рассмотрение проблем, связанных с нормативно-правовым обеспечением подготовки PR-специалистов в системе высшей школы Украины на современном этапе. **Методология исследования.** Работа с выбранным материалом основывалась на общенаучных методах анализа и синтеза, сравнения и обобщения. По ходу изложения основного содержания статьи также применялись описательный и системно-структурный методы, а также нормативно-правовой подход, который позволил выявить необходимый уровень проблематизации данного вопроса. **Научная новизна.** В предлагаемой статье обосновывается положение, что будущее связей с общественностью в Украине возможно не только на основе компетентностного подхода, но и на интегративном фундаменте «образование-наука-инновации-рынок», что обеспечит условия для разработки современных стандартов и внедрения соответствующих систем управления качеством PR-образования. **Выводы.** Несмотря на имеющееся нормативно-правовое обеспечение учебного процесса в учреждениях высшего образования Украины, его недостаточно, как для подготовки высококлассных специалистов в этой сфере, так и для развития PR-отрасли в целом, и поэтому требуется дополнительная работа в этом направлении.

Ключевые слова: связи с общественностью, высшая школа, высшие учебные заведения, нормативно-правовое обеспечение, образовательные стандарты, управления качеством образования

Korzhova Tatyana,

candidate of the department public relations and journalism
Kiev National University culture and arts

PROBLEMS OF LEGAL - REGULATORY FRAMEWORK OF PREPARING SPECIALISTS IN PUBLIC RELATIONS IN THE HIGHER SCHOOL SYSTEM OF UKRAINE

*The goal of the article is to consider the problems connecting with legal - regulatory framework of preparing specialists in public relations in the higher school system of Ukraine on the modern stage. **Methodology of the investigation.** The work with the selected material was based on the general-scientific methods of analysis and synthesis, comparison and generalization. During writing the main material of the article also were applied descriptive and systemic-structural methods and legal-regulatory approach which allowed to find out the necessary level of problematization of the given question. **Scientific novelty.** In the proposed article the position of future public relations in Ukraine is justified and is possible not only on the base of competent approaches but also on the integrative basis "education – science – innovations – market" which will provide the conditions for development of modern standards and implementation the appropriate systems of leading the quality of PR-education. **Conclusions.** In spite of an available legal-regulation providing of the educational process in the Ukrainian higher education establishments, it's not enough as for the preparing high class specialists in this sphere, also for the developing PR- branch in general, and that's why a requirement in additional work in this direction appears.*

Key words: public relations, high school, higher education establishments, legal-regulation providing, educational standards, quality education management

Актуальність теми дослідження. Піднімаючи питання, пов'язані з аналізом окремих аспектів нормативно-правового забезпечення фахівців у сфері зв'язків громадськістю (Public relations – PR) в структурі вищої школи України на сучасному етапі, потрібно врахувати низку факторів. По-перше, йдеться про активізацію та поглиблення процесу становлення професійної підготовки майбутніх PR-фахівців, що сьогодні перебуває на основній стадії (починаючи з 2010-х рр.), а, по-друге, безумовно потрібно врахувати і зміни в самій системі вищої освіти і національній системі кваліфікацій, де помітними є зрушення стратегічного масштабу.

Шлях, який пройшла PR-галузь в плані наукового обґрунтування та освітнього впровадження в Україні, і досі є незавершеним. Незважаючи на те, що, за словами В. Королька та О. Некрасової, «розвиток системи PR-освіти в Україні, як і в багатьох постсоціалістичних країнах, фактично розпочався в 1990-х рр.» [13, с. 53], і станом на сьогодні маємо ситуацію, коли ведеться підготовка кадрів із зв'язків з громадськістю за освітньо-кваліфікаційними рівнями бакалавр (галузь «Журналістика та інфор-

мація» (0303) і напрям підготовки «Реклама і зв'язки з громадськістю (за видами діяльності)» (6.030302)), а також спеціаліст і магістр («Журналістика та інформація» (0303), де напрям «Зв'язки з громадськістю») з відповідними кодами – (7.03030202) та (8.03030202)), що має відповідне нормативно-правове обґрунтування [19; 20], ще залишається чимало невирішених проблем. З-поміж них відсутність продуктивної комунікації між соціально-політичним і бізнесовим середовищем позиціонування PR-галузі з одного боку і її академічним контекстом з іншого; недостатня практична база; замалий відсоток фундаментальних наукових досліджень у цьому напрямку; брак стандартів і моделей розвитку PR-освіти на національних засадах, беручи до уваги зарубіжний досвід, що, у свою чергу, породжує проблему кадрового забезпечення зв'язки з громадськістю викладають журналісти, маркетологи, політологи і політтехнологи, історики, економісти замість того, щоб цим процесом займалася фахівці відповідного профілю.

Формування таких спеціалістів – це тривалий процес, який потребує відповідного нормативно-правового, інституційного і

матеріально-технічного забезпечення, а ще за умови стабільної підтримки з боку держави, тим більше, що сучасний ринок вже визначився, виробивши чіткий запит на фахівців зі зв'язків з громадськістю.

Аналіз досліджень і публікацій. Розглянути проблеми, які пов'язані з професійною підготовкою спеціалістів із зв'язків з громадськістю, неможливо без урахування того наукового і навчально-методичного доробку, що існує на сьогоднішній день. Мова йде про праці Д. Богуша [3], А. Зінченко [10], А. Киричка [11], В. Королька [13], Л. Кочубей [14], А. Куліша [15], О. Курбана [16], В. Мойсеєва [18], Г. Почепцова [22], В. Різуна [23], А. Ротовського [24], І. Слісаренка [26], Л. Шаяна [27] та ін. Також слід відмітити дослідження, в яких розглядається проблема професійної підготовки PR-фахівців в Україні, а саме, роботи В. Березенко [1], В. Королька і О. Некрасової [12], А. Мельниченка [17], І. Рябець [25] та ін.

Мета дослідження – розглянути проблеми, які пов'язані з нормативно-правовим забезпеченням підготовки PR-фахівців в системі вищої школи України на сучасному етапі.

Виклад основного матеріалу. Підготовка кадрів є одним із пріоритетних напрямів, враховуючи ті виклики, які сьогодні стоять перед закладами вищої освіти (ЗВО) в нашій країні. Маючи на меті реформувати цю сферу, упродовж останніх років держава здійснила певні нормативно-правові кроки щодо регулювання окремих складових національної системи кваліфікацій, зокрема, йдеться про затвердження Національної рамки кваліфікацій [21], прийнято Закони України «Про професійний розвиток працівників» [7], «Про соціальний діалог в Україні» [8], «Про формування та розміщення державного замовлення на підготовку фахівців, наукових, науково-педагогічних та робітничих кадрів, підвищення кваліфікації та перепідготовку кадрів» [9].

На особливу увагу заслуговує Стратегія розвитку національної системи кваліфікацій на період до 2020 року, яка була оприлюднена на 7 червня 2013 р. на офіційному веб-сайті в рубриці «Громадське обговорення», де визначені основні принципи, завдання і напрямки, що відображають зміну правил, відхід від за-

старілої системи підготовки кадрів і підвищення кваліфікацій. Правовою основою створення і реалізації цієї Стратегії є Програма економічних реформ «Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава» на 2010-2014 рр., рекомендація Міжнародної організації праці від 17 червня 2004 р. № 195 «Про розвиток людських ресурсів: освіта, підготовка кадрів і безперервне навчання», а також вищезначена постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Національної рамки кваліфікацій» та інші нормативно-правові акти, згідно з якими держава створює умови для навчання і професійного розвитку громадян упродовж життя, що є важливою умовою економічного зростання і стабільності, досягнення високого рівня зайнятості, продуктивності праці та соціальної інтеграції.

Серед пріоритетів Стратегії зосередження уваги на розвитку людського потенціалу, розширенні можливостей навчання, особистісного і професійного зростання громадян упродовж життя і розвиток громадянського суспільства та національної економіки. Можемо помітити, що це корелює з метою реформ у вищій освіті України, які розраховані до 2020 р., і орієнтовані на створення «привабливої та конкурентоспроможної національної системи вищої освіти України, інтегрованої у Європейський простір вищої освіти та Європейський дослідницький простір» [2, с. 13-14]. Прийнятий Верховною Радою 1 липня 2014 р. Закон України «Про вищу освіту», головним пріоритетом визначає «підготовку конкурентоспроможного людського капіталу для високотехнологічного та інноваційного розвитку країни, самореалізації особистості, забезпечення потреб суспільства, ринку праці та держави у кваліфікованих фахівцях» [6].

Як бачимо, принаймні номінально у нормативно-правовій площині все вказує на важливість питання підготовки кадрів для майбутньої української держави. У свою чергу, це також стосується і PR-освіти у вищій школі, коли все більше усвідомлюється необхідність модернізації змісту і її організації відповідно до вимог національного і світового ринків. Коли йдеться про фундаментальність і багаторівневість підготовки фахівців із зв'язків з громадськістю в ЗВО, де враховується навчан-

ня на базі вивчення суспільних наук, пізнання потреб людини, мотивів поведінки і методів переконання, того, як вона пристосовується до різних обставин і мінливих умов, отримання знання в галузі політології, державного і соціального управління, оволодіння навичками журналіста, редактора, дизайнера, фахівця з комунікаційних технологій, оратора, опанування основ менеджменту і бізнесу, зокрема в спеціалізованих сферах [12, с. 176].

Проте насправді можна помітити, що розвиток суспільних відносин, які пов'язані з підготовкою спеціалістів із зв'язків з громадськістю, обмежується відсутністю погоджених інноваційно-освітніх принципів і їхнім послідовним впровадженням, не кажучи вже про характер соціально-трудова відносин, а також про невизначеність ролей і обов'язків сторін, які зацікавлені у формуванні та реалізації державної освітньої політики щодо підготовки кадрів та професійного розвитку. Це суттєво гальмує розвиток інноваційної діяльності в системі PR-освіти і породжує проблеми відсутності державних освітніх стандартів, недосконалості навчальних планів і програм в ЗВО тощо. До цього потрібно додати також відсутність ефективного механізму взаємодії органів влади, ЗВО, роботодавців і фахових об'єднань з питань підготовки кадрів та професійного навчання, що обмежує можливості працевлаштування випускників-піарників, зменшує ефективність витрат на їхню підготовку і, відповідно, гальмує інноваційний розвиток економіки.

Вирішення цієї проблеми пов'язане з розробкою концептуальних засад нової ролі вищої школи і ЗВО в підготовці PR-фахівців. Виходячи з проекту «Стратегії інноваційного розвитку України на 2010-2020 роки в умовах глобалізаційних викликів», який був схвалений 17 червня 2009 р., розвиток вищої школи ґрунтується на фундаменті «освіта-наука-інновації-ринок». Поклавши цей базис в основу підготовки фахівців із зв'язків з громадськістю, отримуємо ефективну платформу підготовки спеціалістів з даної галузі на базі ЗВО, яка опирається на компетентнісний підхід, на автономізацію і комерціалізацію ЗВО, де серед принципів нової освітньої політики буде перенесення акцентів від кадрового потенціалу до людського потенціалу, від освіти

на все життя до неперервної освіти, від використання знань до генерації знань. Це потребує окреслення і затвердження на нормативно-правовому рівні нової парадигми організації і управління розвитком ЗВО, коли створюються умови, з одного боку, для підприємницького стилю роботи, а з іншого – для дослідницьких університетів, котрі орієнтовані на підготовку висококваліфікованих фахівців для забезпечення і реалізації науково-інноваційних пріоритетів, зокрема і в PR-галузі.

Серед іншого, актуальною залишається і проблема відставання наявних і відсутності сучасних стандартів у сфері підготовки фахівців, не кажучи вже про зв'язки з громадськістю, де потрібні нові концептуальні розробки на базі вищезазначеної університетської платформи. Ті проекти, які з'являються, є поодинокими і не мають системного характеру. Як наслідок, більшість кваліфікацій в Україні, куди можна віднести і PR, не відповідають міжнародним критеріям забезпечення якості, що ускладнює процедуру їх визнання на світовій арені. Тому, незважаючи на всю прогресивність нормативно-правових документів, прийнятих в останні роки й спрямованих на розвиток системи вищої освіти, нагальною залишається проблема управління якістю вищої освіти в Україні, що потребує вирішення шляхом наступного вдосконалення і розвитку правової бази.

Одним із варіантів вирішення цієї проблеми, а відповідно покращення якості освіти і управління нею, є впровадження відповідних систем управління якістю у ЗВО. Як підказує світовий досвід, одним із способів «вижити» ЗВО у конкурентній боротьбі на ринку освітніх послуг і досягти високого рівня підготовки спеціалістів, зокрема і в сфері зв'язків із громадськістю, є розробка і впровадження систем управління якістю на базі принципів загального управління якістю (TQM), виконання вимог ДСТУ ISO 9001:2009 «Система управління якістю. Вимоги», враховуючи особливості галузі, зокрема вимог стандарту ДСТУ-П ІВА 2:2007 «Система управління якістю. Настанови застосування ISO 9001:2000 у сфері освіти» і Стандартів і рекомендацій для гарантії якості вищої освіти на Європейському просторі» [5]. Розроблені вони Європейською асоціацією з гарантії якості вищої освіти ENQA за до-

рученням Конференції міністрів освіти європейських країн, котрі є авторами Болонської декларації. Важливість стандарту ISO 9001 полягає у тому, що він пропонує вимоги для внутрішніх цілей організації, котрі орієнтовані на забезпечення результативності системи управління якістю. Усі вимоги цього стандарту є загальними і стосуються організацій всіх типів. Натомість стандарт IWA 2:2007 покликаний допомогти ЗВО синтезувати положення стандарту ISO щодо систем управління якістю з освітньою практикою. Враховуючи це, ЗВО повинен спиратися на ключове положення: «Якість освіти – це ступінь задоволення вимог замовника (студента, викладача, підприємства), ступінь придатності випускника ЗВО до ефективної роботи» [4, с. 135].

Висновки. Таким чином, аналіз окремих аспектів нормативно-правового забезпечення фахівців у сфері зв'язків громадськістю в структурі вищої школи України на сучасному етапі, дає підстави стверджувати, що, незважаючи на наявне нормативно-правове забезпечення навчального процесу в ЗВО, його явно недостатньо, як для підготовки висококласних фахівців у цій сфері, так і для розвитку PR-

галузі загалом. Саме звернення до нормативно-правового підходу нашою країною на розуміння того, що майбутнє зв'язків з громадськістю в нашій країні можливе не лише на засадах компетентнісного підходу, але й на інтегративному фундаменті «освіта-наука-інновації-ринок», що забезпечить умови для розробки сучасних стандартів і впровадження відповідних систем управління якістю PR-освіти. Але задля цього потрібно трансформувати освітній простір, адже в такому вигляді, в якому він досі існує в багатьох ЗВО України, складно говорити про системну платформу для формування фахівців із зв'язків з громадськістю, рівень підготовки яких відповідав би інноваційним трендам і потребам ринку. Через те, потрібно затвердити на нормативно-правовому рівні, в контексті Стратегії інноваційного розвитку України на 2010-2020 рр. нову концепцію організації і управління розвитком ЗВО коли створюються умови для підприємницького стилю роботи та дослідницького формату, що орієнтований на підготовку висококваліфікованих PR-фахівців для забезпечення і реалізації науково-інноваційних пріоритетів в країні.

Список використаних джерел

1. Березенко В. Проблеми вдосконалення професійної підготовки за фахом «зв'язки з громадськістю» в Україні // *Інформаційне суспільство*. 2013. Вип. 17. С. 31–35.
2. Білоцерківська Н.Г. Реформування вищої освіти України: правові аспекти // *Форум права*. 2014. № 4. С. 13–17.
3. Богуш Д. Український PR-словник. Київ: Самміт-книга, 2011. 64 с.
4. Бойко О., Чабан О. Аналіз нормативно-правового забезпечення якості вищої освіти у вищих навчальних закладах // *Вимірвальна техніка та метрологія*. 2012. №73. С. 133–135.
5. ДСТУ-П IWA 2:2007. Системи управління якістю. Настанови щодо застосування ISO 9001:2000 у сфері освіти (Чинний від 2008-01-01). К.: Держспоживстандарт України, 2008. 70 с.
6. Закон України «Про вищу освіту» від 01.07.2014 р., №1556-VII. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18> (дата звернення 10.09.2018)
7. Закон України «Про професійний розвиток працівників» №4312-VI, поточна редакція від 04.11.2018 р., підстава – 2581-VIII/ URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4312-17> (дата звернення 10.09.2018)
8. Закон України «Про соціальний діалог в Україні» від 23 грудня 2010 р. №2862-VI. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2862-17> (дата звернення 06.10.2018)
9. Закон України «Про формування та розміщення державного замовлення на підготовку фахівців, наукових, науково-педагогічних та робітничих кадрів, підвищення кваліфікації та перепідготовку кадрів» від 20.22.2012 №5499-VI. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5499-17> (дата звернення 06.10.2018).
10. Зінченко А.Г. Еволюція і розвиток PR: теоретичні та методологічні основи // *Український соціум*. 2005. Вип. 5/6. С. 164–169.

11. Киричок А.П. Дефініція поняття паблік рилейшинз та зв'язки з громадськістю як соціальний інститут // *Держава і регіони. Сер.: Соціальні комунікації*. 2015. №1 (21). С. 127–132.
12. Королько В. Некрасова О. Паблік рилейшинз: проблеми образования (Международный опыт и украинские реалии) // *Социология: теория, методы, маркетинг*. 2004. №2. С. 169–184.
13. Королько В. Г., Некрасова О. В. Зв'язки з громадськістю. Наукові основи, методика, практика. Київ: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2009. 831 с.
14. Кочубей Л. О. PR у політичній сфері : підручник для студентів вищих навчальних закладів / Л. О. Кочубей ; НАН України, Ін-т політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса. Київ : ПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2013. 468 с.
15. Куліш А. Практика PR по-українському. Щоденні поради PR-початківцям. [Київ] : [АДЕФ-Україна], 2005. 336 с.
16. Курбан О.В. Діагностика та моделювання PR-процесів: монографія. Київ: Українська конфедерація журналістів, 2012. 160 с.
17. Мельниченко А., Киричок А. До питання про вдосконалення вітчизняної системи підготовки фахівців у сфері зв'язків із громадськістю // *Держава та регіони. Сер.: Соціальні комунікації*. 2014. №4 (20). С. 142–145.
18. Мойсєєв В.А. Паблік рилейшинз: навчальний посібник. Київ: Академвидав, 2007. 223 с.
19. Постанова Кабінету Міністрів України №1719 від 13 грудня 2006 року «Про перелік напрямів, за якими здійснюється підготовка фахівців у вищих навчальних закладах за освітньо-кваліфікаційним рівнем бакалавра» // Верховна Рада України 1994-2014. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1719-2006-%D0%BF>. (дата звернення 06.10.2018).
20. Постанова Кабінету Міністрів України № 787 від 27 серпня 2010 «Про затвердження переліку спеціальностей, за якими здійснюється підготовка фахівців у вищих навчальних закладах за освітньо-кваліфікаційними рівнями спеціаліста і магістра» // Верховна Рада України 1994-2014. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/787-2010-%D0%BF#Find>. (дата звернення 06.10.2018).
21. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Національної рамки класифікацій» від 23 листопада 2011 р. №1341. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1341-2011-%D0%BF/page12#p12> (дата звернення 06.10.2018).
22. Почепцов Г.Г. Паблік рилейшинз: навчальний посібник. – 2-е вид., виправ. і доп. Київ: Знання, 2004. 373 с.
23. Різун В.В. Теорія масової комунікації: підруч. для студ. галузі 0303 «журналістика та інформація». Київ: «Просвіта», 2008. 260 с.
24. Ротовский А.А. Системный PR. Днепропетровск: Баланс Бизнес. Букс, 2006. 256 с.
25. Рябець І.В. Етапи становлення професійної підготовки майбутніх фахівців із зв'язків з громадськістю за роки незалежності України // *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Сер.: Педагогіка. Соціальна робота*. 2014. Вип. 30. С. 150–153.
26. Слісаренко І. Паблік рилейшинз у системі комунікації та управління: навч. посіб. для студ. вищих навч. закладів. Київ : МАУП, 2001. 104 с.
27. Шаян Л.П. PRo Суспільні комунікації. Київ: Група Компаній «Динаміка», 2008. 174 с.

References

1. Berezenko, V. (2013). Problems of improvement of vocational training in the field of “public relations” in Ukraine. *Information society*, 17, 31–35. [in Ukrainian].
2. Bilotserkivska, N. (2014). Reforming Higher Education in Ukraine: Legal Aspects. *Forum of Law*, 4, 13-17. [in Ukrainian].
3. Bogush, D. (2011). *Ukrainian PR-dictionary*. Kyiv, Summit Book. [in Ukrainian].
4. Boyko, O., Chaban, O. (2012) Analysis of normative and legal maintenance of the quality of higher education in higher educational institutions. *Measuring equipment and metrology*, 73, 133-135. [in Ukrainian].
5. IWA 2: 2007. Quality management systems. Guidelines for applying ISO 9001: 2000 in the field of education (Effective from 01/01/2008). K, 2008. [in Ukrainian].
6. Law of Ukraine «On Higher Education» (2014), №1556-VII. Retrieved from <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18> [in Ukrainian].

7. Law of Ukraine «On Professional Development of Employees» (2018), 4312-VI, basis – 2581-VIII. Retrieved from <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4312-17> [in Ukrainian].
8. The Law of Ukraine «On Social Dialogue in Ukraine» (2010), 862-VI. Retrieved from <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2862-17> [in Ukrainian].
9. Law of Ukraine «On the formation and placement of a state order for the training of specialists, scientific, scientific-pedagogical and working personnel, training and retraining of personnel» (2012), 5499-VI. Retrieved from <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5499-17> [in Ukrainian].
10. Zinchenko, A. (2005). Evolution and development of PR: theoretical and methodological foundations. Ukrainian society, 5/6, 164-169. [in Ukrainian].
11. Kirichok, A. (2015). Definition of the concept of public relations and public relations as a social institution. State and Regions. Sir: Social Communication, 1 (21), 127-132. [in Ukrainian].
12. Korolko, V., Nekrasova, O. (2004). Public Relations: Problems of Education (International Experience and Ukrainian Reality). Sociology: Theory, Methods, Marketing, 2, 169–184. [in Russian].
13. Korolko, V., Nekrasova, O. (2009). Public relations. Scientific fundamentals, methodology, practice. Kiev. [in Ukrainian].
14. Kochubei, L. (2013). PR in the political sphere: a textbook for students of higher educational institutions. Kyiv, National Academy of Sciences of Ukraine. [in Ukrainian].
15. Kulish, A. (2005). Practice of PR in Ukrainian. Daily tips for PR-beginners. [Kiev], [ADEF-Ukraine] [in Ukrainian].
16. Kurban, O. (2012). Diagnostics and modeling of PR-processes. Kyiv, Ukrainian Confederation of Journalists [in Ukrainian].
17. Melnichenko, A., Kirichok, A. (2014). On the issue of improving the domestic system of training specialists in the field of public relations. State and Regions, 4 (20), 142-145. [in Ukrainian].
18. Moiseev, V. (2007). Public relations: a manual. Kyiv, Academic Edition [in Ukrainian].
19. Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine «On the List of Directions for the Training of Specialists in Higher Educational Institutions for the Educational Qualification Level of Bachelor» (2006). Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1719-2006-%D0%BF>. [in Ukrainian].
20. The Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine «On Approval of the List of Specialties for which the training of specialists in higher educational institutions is carried out at the educational and qualification levels of a specialist and a master's degree» (2010) Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/787-2010-%D0%BF#Find>. [in Ukrainian].
21. Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine «On Approval of the National Framework of Classifications» (2011). Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1341-2011-%D0%BF/paran12#n12> [in Ukrainian].
22. Pocheptsov, G. (2004). Public relations: A manual. Kyiv [in Ukrainian].
23. Rizun, V. (2008). The theory of mass communication. Kyiv, Prosvita. [in Ukrainian].
24. Rotovskiy, A. (2006). System PR. Dnepropetrovsk: Balance Business. [in Russian].
25. Ryabets, I. (2014). Stages of formation of professional training of future specialists in public relations during the years of Ukraine's independence. Scientific Bulletin of Uzhgorod National University, 30, 150-153. [in Ukrainian].
26. Slisarenko, I. (2001). Public relations in the system of communication and management. Kyiv. [in Ukrainian].
27. Shayan, L. (2008). PРо Public Communications. Kyiv: Dynamics Group of Companies. [in Ukrainian].